

ФОРМУВАННЯ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

FORMATION OF LANGUAGE-COMMUNICATIVE COMPETENCE STUDENTS OF NON-PHILOLOGY MAJORITIES AT FOREIGN LANGUAGE CLASSES (FOR PROFESSIONAL DIRECTION)

Умови сучасного життя і зовнішнє глобалізоване середовище, що постійно змінюється, підштовхують до перманентного розвитку і вдосконалення фактично у всіх сферах діяльності. Різностороння ерудиція, розвинене мислення та інтелект, знання норм міжкультурного спілкування стають важливими елементами майбутнього професійного становлення й уможливають безперешкодне спілкування в закордонних поїздках, у тому числі для набуття нових соціальних зв'язків. В статті розглянуто формування мовнокомунікативної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням. Метою дослідження є виокремлення особливостей формування мовнокомунікативної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням. В процесі дослідження концептуалізовано поняття мовнокомунікативної компетенції в системі формування цілісної особистості майбутнього фахівця; виокремлено психологічні особливості формування мовнокомунікативної компетенції та дидактичні прийоми, які слід використовувати в навчальному процесі студентів нефілологічних спеціальностей; з'ясовано чинники підвищення ефективності навчального процесу завдяки використанню комунікативного підходу. Комунікативний підхід до навчання іноземної мови студентів закладів вищої освіти розглянуто як базовий в сучасній лінгводидактиці. Дослідницьку увагу зацікавлено на розумінні того, що означає бути компетентним користувачем мови. Виокремлено складові формування мовної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей, а саме використання англійської мови у розв'язанні професійних завдань; спілкування у конкретних життєвих ситуаціях; виконання певної соціально визначеної ролі чи функції; моделювання участі в комунікативних ситуаціях; оволодіння мовними функціями для опису, пояснення, переконання чи реалізації поточних завдань; оволодіння поняттями та концептами із професійної сфери студентів; формування уявлення про різноманітність мови, що вивчається; оволодіння граматичним та лексичним змістом або словниковим запасом.

Ключові слова: мовнокомунікативна компетенція, англійська мова, лінгводидактика,

мовна особистість, іншомовна компетенція, професійне навчання.

The conditions of modern life and the external globalized environment, which is constantly changing, push for permanent development and improvement in virtually all spheres of activity. Versatile erudition, developed thinking and intelligence, knowledge of the norms of intercultural communication become important elements of future professional development and enable unhindered communication during foreign trips, including for the acquisition of new social ties. The article examines the formation of linguistic and communicative competence of students of non-philology majors in professional English language classes. The purpose of the study is to highlight the peculiarities of the formation of linguistic and communicative competence of students of non-philology majors in English language classes with a professional orientation. In the process of research, the concept of linguistic and communicative competence was conceptualized in the system of forming a holistic personality of the future specialist; the psychological features of the formation of linguistic and communicative competence and didactic techniques that should be used in the educational process of students of non-philology majors are singled out; the factors of increasing the effectiveness of the educational process are clarified. The communicative approach to foreign language learning of students of higher education institutions is considered as basic in modern linguistic didactics. Research focuses on understanding what it means to be a competent language user. The components of the formation of language competence of students of non-philology majors are singled out, namely the use of the English language in solving professional tasks; communication in specific life situations; performance of a certain socially defined role or function; modeling of participation in communicative situations; mastering language functions for describing, explaining, persuading or implementing current tasks; mastering notions and concepts from the students' professional sphere; formation of an idea about the diversity of the language being studied; mastering grammatical and lexical content or vocabulary.

Key words: linguistic and communicative competence, English, linguistic didactics, language personality, foreign language competence, professional education.

УДК 378.147.016
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.2.13>

Черчата Л.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри загального
і слов'янського мовознавства
та іноземних мов
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В. Г. Короленка

Постановка проблеми. Умови сучасного життя і зовнішнє глобалізоване середовище, що постійно змінюється, підштовхують до перманентного розвитку і вдосконалення фактично у всіх сферах діяльності. Різностороння ерудиція, розвинене мислення та інтелект, знання норм міжкультурного спілкування стають важливими

елементами майбутнього професійного становлення й уможливають безперешкодне спілкування в закордонних поїздках, у тому числі для набуття нових соціальних зв'язків. Володіння іноземною мовою є одним із найбільш затребуваних умінь у сучасному світі, а тому стає конкурентною перевагою, важливістю якої усвідомлюють

майбутні роботодавці. Зважаючи на це, система професійної освіти повинна включати вивчення іноземних мов, яке є адаптованим для нефілологічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Комунікативний підхід до навчання іноземної мови студентів закладів вищої освіти, що займає провідні позиції протягом кількох останніх років у вітчизняній лінгводидактиці, у західноєвропейській та американській методології, спрямований на формування особистості студента, який знає іноземну мову та застосовує знання мови для реалізації міжкультурної взаємодії в умовах сучасного глобалізованого світу.

Д. Аксьонова та Ю. Кулінка, досліджуючи формування мовленнєвої компетентності фахівців сфери обслуговування, акцентують увагу на тому, що вона є результатом досвіду спілкування та соціальної взаємодії [1]. О. Гриджук виокремлювала складові мовної компетентності, а саме лінгвістичний, соціолінгвістичний та прагматичний [2]. О. Заїка, О. Старинець, О. Шестель вважають однією із запорок формування іншомовної компетентності занурення в мовне середовище шляхом використання в навчанні закордонних стажувань [4]. І. Малецька розглядала іншомовну компетентність у контексті професійного спілкування, що передбачає систему творчого, аналітичного діяльнісного та мовнокомунікативного компонентів.

Виділення раніше невирішених частин проблеми. Оскільки комунікативний підхід у навчанні іноземної мови є спробою наблизити процес навчання до процесу реальної комунікації, то проблема підготовки у вищій школі спеціалістів, здатних до міжкультурного спілкування в соціальній та професійній сферах, визначила площину розгляду наукових досліджень у плані визначення терміну «компетенція» (competence), зокрема «мовна компетенція» (language competence), та віднайдення способів моделювання мовної компетенції до виконання комунікативних інтенцій. У цій статті не ставиться завдання запровадити новий термін чи модель формування компетенції. Наш науковий інтерес сфокусований на розумінні того, що означає бути компетентним користувачем мови і як в умовах аудиторної взаємодії студентів організувати іншомовну комунікацію, наближену до ситуацій реального повсякденного чи професійного життя. З огляду на увагу до проблеми формування мовної компетенції особистості в рамках комунікативного підходу стає очевидною актуальність дослідження у плані як організації навчальних занять на формування бази знань, і забезпечення умов використання мови у комунікативному досвіді студентів під час вирішення завдань соціальної та професійної спрямованості.

Формулювання мети дослідження. За мету статті вбачаємо виокремлення особливостей

формування мовнокомунікативної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей на заняттях з іноземної мови (за професійним спрямуванням) (англійської). Для досягнення мети нами було окреслено коло дослідницьких завдань, а саме: концептуалізувати поняття мовнокомунікативної компетенції в системі формування цілісної особистості майбутнього фахівця; виокремити психологічні особливості формування мовнокомунікативної компетенції та дидактичні прийоми, які слід використовувати в навчальному процесі студентів нефілологічних спеціальностей; виокремити чинники підвищення ефективності навчального процесу завдяки використанню комунікативного підходу.

Виклад основного матеріалу. Під компетенцією розуміємо здатність особистості за допомогою дій виконувати завдання та ролі відповідно до очікуваних результатів, що визначають ефективність соціальної активності [7]. На думку вчених міжнародної групи з Норвегії, Німеччини та США, цей процес здійснюється як сприйняття та інтерпретація конкретної ситуації разом із прийняттям рішення, що можуть бути посередниками між диспозицією та виконанням дії [1]. Водночас розглянуті визначення терміна «компетенція» не дають повного уявлення про особистість, компетентну в плані мови як системи, а також стратегії використання знань суб'єктом для спілкування в сучасному мультикультурному суспільстві. В контексті сказаного важливо розглянути концепцію американського лінгвіста Н. Хомського, за словами якого, мовна компетенція є «внутрішньою мовою» особистості, що розуміється як система інтелектуальних здібностей індивіда, система знань і переконань, яка у взаємодії з багатьма іншими факторами визначає види мовної поведінки особистості. Формування мовної компетенції у розумінні Н. Хомського ґрунтується на тому, що ті, хто говорять і слухають, спілкуються в природних умовах, чудово знають мову, і на спілкування не впливають такі граматично несуттєві стани, як обмеження пам'яті, відволікаючі фактори, зміщення уваги та інтересу, і помилки (випадкові чи характерні) щодо застосування знання мови [7]. Зрозуміло, що Н. Хомський важливу роль відводить універсальним і розумовим здібностям особистості, відтак його розуміння мовної компетенції не відображало реальну діяльність учасників спілкування. Американський антрополог і соціолінгвіст Д. Хаймс виступив проти такої ідеалізованої концепції, оскільки вона суперечила умовам, у яких відбувається спілкування у реальному житті. Критикуючи Н. Хомського, як лінгвіста, що розглядає термін «компетенція» в надто вузькому розумінні, а тих, хто говорить і ситуацію, в якій вони спілкуються, як надто ідеальні, Д. Хаймс запропонував свою соціолінгвістичну теорію, що стосується неоднорідності мовного співтовариства, представники якого

мають володіють різною компетенцією, і важливе значення приділяється соціокультурним особливостям. Д. Хаймс сформулював термін «комунікативна компетенція», яка передбачала граматичні та соціолінгвістичні знання та здатність застосувати їх включно з непостійними (мовна ситуація, зовнішні обставини, час та місце комунікації) та афективними факторами (психологічні стани мовців, їх настрої, емоцій, психоемоційний фон розмови). Граматична складова комунікативної компетенції була визнана вченим пріоритетною, проте він уважав її марною у випадку, якщо та не співвідносилася з правилами вживання словесних формул у конкретному культурному середовищі. На думку О. Гриджук, важливо виокремлювати такі складові мовної компетентності як лінгвістичну, соціолінгвістичну та прагматичну. При цьому в кожному з цих компонентів закладені конкретні компетенції. Так, у лінгвістичному існують орфоепічна, орфографічна, граматична та стилістична компетенції; у соціолінгвістичному – соціокультурна та ціннісно-смилова; в прагматичному – термінологічна, мовленнєва, текстова, культуромовна та лексикографічна [2]. Під особистістю, що володіє мовною компетенцією, нами розуміється суб'єкт з індивідуальними когнітивними та психологічними особливостями, який володіє знаннями та здатний до свідомої комунікативної діяльності, що визначається системою суспільних відносин та культурою, внаслідок методично грамотної організації навчального процесу. Комунікативний підхід до навчання іноземної мови спрямований на формування здатності студентів використовувати мову у різному контексті, тому необхідно розглянути мову як інструмент міжкультурної взаємодії у суспільстві. Подібне трактування дозволяє підкреслити соціальну значущість мови, яка, на думку французького соціолога П. Бурдьє, забезпечує зв'язок між мовною компетенцією, застосуванням мови на практиці та мовною нормою соціальної взаємодії. Відповідно до теорії вченого, мова не може бути відокремлена від того, хто говорить, мовна норма соціальної взаємодії стосується відносин між мовними ресурсами і соціальною позицією того, хто говорить, а також його здатності здійснювати комунікацію в різних соціальних колах [6]. Таке розуміння мовної компетенції розуміється нами як успіх студентів у виконанні своєї соціальної ролі. Відповідно успіх участі особистості в комунікації іноземною мовою, що вивчається, безпосередньо залежить від зусиль, докладених нею у процесі навчання. І навпаки, несформованість чи недостатньо добре сформовану мовну компетенцію студента можна пояснити відсутністю його особистих старань із оволодіння мовою. Причина такої неуспішності, на наш погляд, полягає насамперед у недостатній мотивації студентів опанувати іноземну мову для

вільного міжкультурного спілкування в умовах глобалізації.

Д. Аксьонова та Ю. Кулінка вказують на те, що мовна компетентність постає результатом досвіду спілкування між людьми, тому що формується в умовах соціальної взаємодії, в якій люди досягають цілей, поставлених конкретною мовленнєвою ситуацією, та вирішують проблеми засобами мови. При цьому структура мовленнєвої компетентності охоплює вміння та навички у говорінні, аудіюванні, читанні та письмі [1].

У зв'язку з цим формування мовної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у світлі комунікативного підходу є реалізацією впорядкованого, систематизованого та взаємоповіднесеного навчання на заняттях англійської мови як засобу іншомовної комунікації в умовах модельованої мовленнєвої діяльності як невід'ємної складової формування професійної компетентності. З позицій комунікативного підходу мовна компетенція особистості загалом ґрунтується на власній суб'єктивній картині світу студента та передбачає реконструкцію мовної моделі світу. Більшість студентів немовних спеціальностей виявляє високу зацікавленість у оволодінні іноземною мовою, а також докладає зусиль для застосування отриманих знань у реалізації міжкультурної комунікації щодо запропонованих ситуацій соціальної та професійної спрямованості.

При формуванні мовної компетенції студентів необхідно акцентувати на реалізації в навчальному процесі кількох важливих складників, а саме: використання англійської мови для розв'язання професійних завдань; спілкування у конкретних життєвих ситуаціях; виконання певної соціально визначеної ролі чи функцій; моделювання участі в комунікативних ситуаціях; оволодіння мовними функціями для опису, пояснення, переконання чи реалізації інших поточних завдань; оволодіння поняттями та концептами із сфери майбутнього фаху студентів; формування уявлення про різноманітність мови, що вивчається; оволодіння граматичним та лексичним змістом або словниковим запасом. Прикметно, що формування мовної компетенції студентів на комунікативній основі передбачає забезпечення не тільки власне знання мови, але й здатність виявляти ці знання в конкретних життєвих чи професійних обставинах.

Мовна компетенція дозволяє реалізувати знання системи мови, що вивчається, для розуміння і конструювання іншомовного висловлювання в процесі міжкультурного спілкування відповідно до стилю і типу іншомовної взаємодії, тобто як свідоме або інтуїтивне знання особистості самої системи мови для продукування певних смислів в акті комунікації. При цьому мовна особистість розуміється як особистість, що виявляється в мові, що має здатність сприймати у процесі своєї

предметно-пізнавальної діяльності тексти інших людей і продукувати власні тексти, а також вільно переходити в дискурсі як від знань до значень, так і від значень до знань.

Формування мовної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у контексті комунікативного підходу передбачає формування їх здатності самостійно висловлювати думки мовою, що вивчається, що можливо за умови повної та оптимальної систематизації компонентів програмного змісту та наближення мовної поведінки в умовах сучасного освітнього процесу до моделі комунікації типового носія мови. Подібний підхід забезпечує оволодіння сукупністю таких систем як система спільної діяльності; система мовної діяльності; система мовного спілкування; система іноземної мови; системне співвідношення рідної та іноземної мов (їх свідомо-порівняльний аналіз); система мовленнєвих механізмів; система структурно-мовленнєвих утворень (різні мовні висловлювання та повідомлення типу діалогу, монологу, монологу в діалозі тощо). Отже, в ході навчання іноземної мови удосконалюється компетентність використання рідної мови та формується компетентність спілкування іноземною мовою, оскільки їх зіставлення дає змогу усвідомити глибинні першооснови кожної з них.

Комунікативна стратегія організації навчальних занять з англійської мови для студентів нефілологічних спеціальностей покликана сформувати систему володіння мовою і використовувати її як засіб міжкультурної комунікації. У зв'язку з цим пріоритетна організація комунікативної моделі навчання видається найбільш логічною та обґрунтованою і пояснюється комунікативною функцією мови як ключової. Формування мовної компетенції крізь призму комунікативного підходу спрямовано на розвиток здатності використовувати мову у різних соціальних ситуаціях, які імітують спілкування в реальному житті, спонтанно й адекватно. Комунікативний підхід передбачає можливість спрямувати студентів на відображення з допомогою іноземної мови їх власних ідей, досвіду, думок, адже особисті асоціації допомагають запам'ятовувати та використовувати шаблони та структури більш ефективно, ніж висловлювання, які не мають відношення до реального життя студентів. Інакше кажучи, процес навчання має вибудовуватись з урахуванням комунікативних завдань, які спонукають студентів говорити, оскільки іншомовне спілкування – частина життя сучасного суспільства.

Формування комунікативної компетенції передбачає іншомовну взаємодію щонайменше двох комунікантів, один з яких має інтенцію повідомляти, а інший, реагуючи на отриманий меседж тим чи іншим чином, – розвиває думку партнера з іншомовного спілкування. З-поміж складових комунікативного навчання іноземної мови

необхідно виокремити методично грамотне забезпечення студентів комплексом таких вправ, які на основі автентичності англійської мови дозволяють повністю реалізувати початкові комунікативні наміри. Розроблення подібних комплексів вправ має бути зорієнтованим на врахування особливостей структури, а також функціонування механізмів породження та сприйняття сенсу мовленнєвих висловлювань, що забезпечують повноцінну для навчання іншомовному спілкуванню систему. Отримуючи такі завдання, студенти стають більш активними, оскільки за допомогою мови передають власний соціальний досвід, оцінюють учасників подій, а тому формується компетентність навчатися протягом життя.

Шестель О., Старинець О., Заїка О. наголошують на тому, що важливим елементом навчання іноземної мови є проблемне навчання, в основі якого творчий характер виконуваних завдань, фактично не піддається жорсткій регламентації і передбачає вільний творчий пошук студентів [4].

У сучасних умовах іноземна мова превалює як засіб, що стимулює процес пізнання, а не лише як інструмент комунікації. Пріоритет віддається комунікативності, інтерактивності, автентичності спілкування, вивченню мови у культурному контексті, автономності та гуманізації навчання [5]. Ці принципи уможливають розвиток міжкультурної компетентності як компонента комунікативної спроможності.

Викладач допомагає студентам не просто вивчити текст у його лінгвістичних параметрах, він активізує життєвий досвід студентів у певній предметній галузі, в такий спосіб стимулюючи процес породження вторинного тексту, що є важливим навчальним завданням. Важливо підготувати студентів до міжкультурної взаємодії, основою якого є знайомство з культурою країни мови, що вивчається, і вміння поважати її прояви, формування культурних універсалій, адже це дає змогу краще усвідомити свою культуру та відобразити її у процесі спілкування, досягти взаєморозуміння під час співпраці з представниками іншомовної культури, відтак у студентів формуються соціальна та громадянська компетентності.

Задля ефективного формування мовної компетенції варто створювати такі умови, за яких когнітивна діяльність студентів спрямовувалася б на усвідомлення того, що вони роблять і для чого, з подальшим тривалим зберіганням лексико-граматичних конструкцій у пам'яті та використанням їх у мовленні. Тому студентам пропонуються завдання висловити своє особисте ставлення. Практика доводить, що це одне із найулюблених завдань студентів, оскільки воно залучає їх до порівняння цінностей, думок і переконань як у парній роботі, так і в обговоренні проблеми малими групами. Використання таких завдань у навчанні

стимулює розвиток умінь, скажімо вираження згоди з опонентом або заперечення думки інших, а головно, спонукає студентів до переконливого обґрунтування свого висловлювання іноземною мовою, а також розвиває здатність вести діалоги на побутові та професійні теми, перемови з майбутніми колегами та партнерами. Вважаємо, що у такий спосіб формуються компетентності ініціативності та підприємливості, що відіграють важливу роль в майбутньому професійному становленні студентів.

Навчання іноземної мови (за професійним спрямуванням) (англійської) у контексті комунікативного підходу повинно відбуватись з урахуванням творчого характеру та взаємодії різних аспектів мовної діяльності студентів у навчальному процесі, даних когнітивної лінгвістики щодо механізмів оброблення, зберігання та передачі інформації. Найбільш пріоритетними положеннями когнітивної лінгвістики є уявлення про когнітивну активність людини в процесі породження мови та її розуміння, єдність граматики та лексики, граматики та семантики.

Висновки і пропозиції. Таким чином, під час навчання іноземної мови основним завданням викладача є розвиток комунікативних здібностей. У сучасних умовах розв'язання цього завдання потребує запровадження нових методів навчання, спрямованих на розвиток усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності, формування лінгвістичної, соціолінгвістичної та прагматичної компетенцій, а також розроблення нових навчальних матеріалів та впровадження інноваційних педагогічних технологій з урахуванням позитивних сторін традиційних методик та технологій навчання. Глобальні зміни у політичному та економічному житті сучасного суспільства висувають необхідність вивчення іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування. В ідеалі студенти повинні не тільки навчитися розуміти іноземну мову, але й використовувати її для власних життєвих та професійних потреб. Саме мовна діяльність студентів сприяє оволодінню мовним матеріалом, а тому необхідно формувати активне освітнє середовище. Сучасний освітній процес має використовувати не лише нові технічні засоби, а й нові форми та методи викладання, нові підходи до організації процесу навчання. Комунікативний підхід – стратегія, що моделює спілкування, спрямована на створення психологічної та мовної готовності до спілкування,

свідоме осмислення матеріалу, усвідомлення вимог до ефективності висловлювання. Комунікативний підхід, інтегрований з традиційними елементами викладання, передбачає максимальне занурення студента у мовний процес. Основна мета цієї методики – формування комунікативної компетенції студентів, а тому в навчальному процесі переважають вправи, що розвивають не тільки пам'ять, а й логіку, вміння мислити аналітично і образно, оцінювати інформацію, тобто навчання розвиває пізнавальні психічні функції суб'єкта навчання, на заняттях використовуються ігрові ситуації, робота в парах або малих групах, завдання на пошук помилок. Сформованість іншомовної соціокультурної компетенції відіграє особливу роль у сучасному полікультурному світі, де часто загострюються міжнаціональні відносини, оскільки передбачає готовність та вміння жити в ньому, бути толерантними, поважати інших людей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аксьонова Д., Кулінка Ю. Теоретичний аспект формування мовної та мовленнєвої компетентностей фахівців сфери обслуговування. URL: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.16.2021.246625> (дата звернення: 31.08.2022).
2. Гридчук О. Специфіка компонентів мовнокомунікативної компетентності студентів ВНЗ лісотехнічного спрямування. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1462/1/Гридчук%20О.%20Е..pdf> (дата звернення: 31.08.2022).
3. Малецька О. О. Підходи до проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у сфері інформаційних технологій. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/8/12.pdf> (дата звернення: 31.08.2022).
4. Шестель О., Старинець О., Заїка О. Засоби формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців сфери обслуговування. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/2979/1/Стаття%2029.pdf> (date of access: 31.08.2022).
5. Blömeke S., Gustafsson J.-E., Shavelson R. J. Beyond Dichotomies Competence Viewed as a Continuum. URL: <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000194>
6. Bourdieu P. The economics of linguistic exchanges. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/053901847701600601> (date of access: 31.08.2022).
7. Chomsky N. Aspects of a theory of syntax. URL: <https://www.tadkiroatun.id/wp-content/uploads/2020/09/Chomsky-Aspects-of-the-theory-of-syntax.pdf> (date of access: 31.08.2022).